
**MTA Law Working Papers
2021/22**

**„A jogösszehasonlítás nem csak fényképészet, hanem építészet
is...” Jogösszehasonlítás Mádl Ferenc *Összehasonlító
nemzetközi magánjogában***

Fekete Balázs

ISSN 2064-4515

http://jog.tk.mta.hu/mta_lwp

Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiválósági Kutatóhely

Eötvös Loránd Kutatási Hálózat

Centre for Social Sciences – MTA Centre of Excellence

Eötvös Loránd Research Network

„A jogösszehasonlítás nem csak fényképészet, hanem építészet is...” Jogösszehasonlítás Mádl Ferenc *Összehasonlító nemzetközi magánjogában*

Fekete Balázs

E tanulmány célja Mádl Ferenc Összehasonlító nemzetközi magánjogának komparatistikai irányú elemzése. A szöveg mellett érvel, hogy Mádl összehasonlító jogi gondolkodása a korszak nemzetközi jogösszehasonlításának integráns része, és ezért helyesebb Mádlt a korszak egyetemes jogösszehasonlítása egyik szereplőjének tekinteni, mint egy olyan szocialista jogtudóst látni benne, aki érdeklődött a nemzetközi újdonságok és e terület iránt. Mádl érvelésének nemzetközi kontextusban történő elemzése után a tanulmány kitér arra is, hogy e kötet egy új minőséget képviselt – az elfogulatlan tudományosság szemléletét – a korszak hazai jogtudományában, és a Jogtudományi Intézet Peschka Vilmos köré szerveződő közösségének hatásai is felismerhetők rajta.

1. Mádl Ferenc: a kevésbé ismert komparatista

Noha Mádl Ferencre elsősorban a nemzetközi magánjog vagy európai közösség jogának kiemelkedő professzoraként emlékezünk,¹ nem szabad elfelejteni, hogy a jogösszehasonlítás is életműve lényeges eleme. Erre Király Miklós, közeli tanítványa is utal: Mádl szilárdan meg volt győződve arról, hogy „kevés érdekesebb dolog van, mint az összehasonlító jog”.² Mivel a jogösszehasonlításra eddig kevesebb figyelem irányult Mádl életműve kapcsán,³ e tanulmány ezt a dimenziót szeretné eszmétörténeti nézőpontból kiemelni. Az 1978-ban megjelent *Összehasonlító nemzetközi magánjogot* középpontba állítva amellel érvel, hogy Mádl összehasonlító jogi gondolkodása és megállapításai összhangban álltak a korszakban meghatározónak tekinthető nyugati komparatistika főáramával és ezért azok elsődleges kontextusa a nemzetközi jogösszehasonlítás, nem pedig a kortárs hazai szocialista jogtudomány. Azaz, – e nézőpontból – helyesebb Mádlra kora komparatistikájának egyetemes képviselőjeként tekinteni, ahelyett, hogy a szocialista tömb olyan kutatójának tartjuk, aki sok minden más mellett foglalkozott a jogösszehasonlítással is, és így kapcsolatba került a nyugati felfogással is.⁴

A tanulmány első részében az *Összehasonlító nemzetközi magánjog* komparatistika szempontjából fontos állításait rekonstruálja nemzetközi tudományos kontextusban, majd második részében szélesebb – tudománytörténeti – kontextusba helyezve felvet olyan szempontokat, melyek segíthetnek Mádl e művének pontosabb értékelésében. Csak remélni lehet, hogy ezzel Mádl életművének egy eddig kevesebb figyelmet kapó dimenziójára is sikerül ráirányítani a hazai tudományos közösség figyelmét.

2. Az *Összehasonlító nemzetközi magánjog*

---

¹ Lásd pl. MÁDL Ferenc: *Az Európai Gazdasági Közösség joga* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1974), MÁDL Ferenc-VÉKÁS Lajos: *Nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* (Budapest: KJK 1985).

² KIRÁLY Miklós: „Búcsú Mádl Ferencről” *Jogtudományi Közöny* 2011/9. 474.

³ Lásd: DOMANICZKY Endre: „Mádl Ferenc, a európa-jog magyar professzora” *Európai jog* 2021/3. 4.

⁴ A közép- és kelet-európai jogösszehasonlítás modern történetének – beleértve a szocialista korszakot és napjainkat is – jó áttekintését adja: WILLIAM E. BUTLER – O. V. KRESIN (ed.): *Discovering the Unexpected. Comparative Legal Studies in Eastern and Central Europe* (Clark, New Jersey: Talbot Publishing 2021).

E rész tárgya Mádl *Összehasonlító nemzetközi magánjogának* komparatiztikai nézőpontú elemzése. A tanulmány Mádl releváns állításait olyan logikai sorrendbe rendezi, mely a kortárs jogösszehasonlítás belső szerkezetéhez kapcsolódik, így nem követi a kötet pontos felépítését. Ez a megoldás védhető, mivel most kifejezetten a jogösszehasonlításra fókuszálunk Mádl munkásságában és ezzel a kötet összehasonlító jogi tartalmát jól láthatóan felszínre tudjuk hozni – mely gyakran a nemzetközi magánjogi és nemzetközi kereskedelmi jogi érvelés árnyékába kerül és ezzel kontúrjai némiképp elmosódnak az érvelés elsődleges tárgyai mellett – és így kortárs kontextusban is pontosan elemezhetjük. Ezek az állítások mind a második világháborút követő jogösszehasonlítás nagy témáihoz kapcsolódnak, és remélhetőleg jól megmutatják Mádl gondolkodásának erős kortárs nemzetközi gyökérzetét is.

2.1. Kelet és Nyugat közeledése a jogösszehasonlításban

A második világháborút követően a harmincas években már komolyabb eredményeket elérő⁵ jogösszehasonlítás nemzetközi mozgalmának is szembe kellett nézni a két nagy világpolitikai blokk közé leereszkedő vasfüggönnyel. Ez nem csak a földrajzi értelemben vett különválást jelentette, hanem a jogtudományi gondolkodásban is választóvonalat húzott. Nem véletlen, hogy kezdetben – az ötvenes években – mind a nyugati komparatisták, mind a keleti tömb szerzői elvetették, vagy legalábbis megkérdőjelezték a két nagy tömb jogrendszereinek összehasonlíthatóságát, és így a jogösszehasonlítás létét is – akár ideológiai, akár gyakorlati szempontból.⁶ A hatvanas évek végén fokozatosan elinduló világpolitikai enyhülés – a *détente*⁷ – azonban a két blokk közötti politikai és kulturális párbeszéd erősítését támogatta, és ez a változás a korszak jogösszehasonlítása számára is jó lehetőséget teremtett az uralkodó elutasító álláspont fokozatos felülvizsgálatára. A közeledést mindkét blokk jogtudósai pártolták, és ezzel a 20. század jogösszehasonlításának egy új és virágzó korszaka bontakozott ki. Ekkor már egyenrangú félként vettek részt a nyugati és keleti komparatisták az összehasonlító jog gyorsan fejlődő és új – pár éve még elképzelhetetlen perspektívákat nyitó – diskurzusában.⁸

Mádl *Összehasonlító nemzetközi magánjogát* mélyen áthatja a *détente*-hoz kapcsolódó új és empatikus szemlélet. Több ponton is kifejezetten reflektál a Kelet és Nyugat közötti közeledés szükségességére, más részeken pedig e gondolat implicite jelenik meg. Elsőként Langen transznacionális kereskedelmi jogról alkotott felfogásának kritikájában találkozhatunk a Kelet és Nyugat közötti kapcsolatok előmozdításának igényével. Kritikaként Mádl azt veti fel, hogy Langen nagy ívű elképzelése, melynek kortárs relevanciáját nem győzi több

---

⁵ Az európai jogösszehasonlítás két világháború közötti időszakának áttekintéséhez lásd: Balázs FEKETE: *Paradigms in Modern European Comparative Law* (Oxford et al.: Hart Publishing, 2021) 62–96.

⁶ Az elutasító érvek összefoglalását lásd: Christopher OSAKWE: „Introduction: The Greening of Socialist Law as an Academic Discipline” *Tulane Law Review* 1987. 1257–1263. (nyugati szemmel) és SZABÓ Imre: „Az összehasonlító jogtudomány” in SZABÓ Imre (szerk.): *Kritikai tanulmányok a modern polgári jogelméletéről*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963) 66–72.

⁷ A *détente* politikatörténetéről lásd: Jussi M. HANHIMÄKI: *The Rise and Fall of Détente. American Foreign Policy and the Transformation of the Cold War* (Washington DC: Potomac Books 2013).

⁸ Ezt a folyamatot jól illusztrálhatják a következő tények: Szabó Imre 1969-ben a különböző jogrendszerek összehasonlíthatóságával foglalkozó panelt elnökölte a *Société de législation comparée* megalakulásának százéves évfordulójára rendezett konferencián; 1978-ban Budapesten tartották a *International Academy of Comparative Law* 10. világkongresszusát, majd itt Szabót választották meg a következő négy éves periódusra elnöknek (1978-1982); 1986-ban a szocialista jogrendszereknek szentelt konferenciát tartottak a Tulane Law Schoolban, mely anyagai a *Tulane Law Review* 1987-es évfolyamában jelentek meg; René David klasszikus művét (*Les grands systèmes de droit contemporains*, 1963) a megjelenését követően magyarra és oroszra is lefordították; 1971-ben megkezdődött az átfogóságra törekvő *International Encyclopedia of Comparative Law* köteteinek publikálása és a szerkesztők között két szocialista országbeli szerkesztőt is találhatunk (Viktor Knapp és Mádl Ferenc) továbbá a szerzők között is feltűnik számos szocialista jogtudós.

szempontból is kihangsúlyozni, mégiscsak azzal a problémával kerül szembe, hogy a gondolatmenetből „a világ másik oldala nagyon hiányzik.”⁹ Mádl szerint addig nem érheti el célját a nemzetközi gazdasági ügyekben a méltányos egyensúly megteremtésére törekvő langeni gondolat, amíg a Kelet – azaz a szovjet érdekszféra – nem válik integráns részévé. A dialógus és a hidak kiépítése elengedhetetlen, hiszen könnyen elképzelhetők szocialista szereplőkkel – például a népi demokráciák külkereskedelmi vállalatai – is rendelkező nemzetközi gazdasági viták.¹⁰

Mádl felhívja a figyelmet arra, hogy a jogösszehasonlításnak egy új hulláma formálódik, és e megállapítás is egyértelműen a kortárs nemzetközi összehasonlító jogi diskurzushoz kapcsolódik. Szerinte a jogösszehasonlítás korábbi, az ötvenes években domináns felfogását – a feszült nemzetközi helyzet miatt – az elutasítás jellemezte. A szocialista országok nemzetközi magánjogának éles nyugati diszkriminációval kellett szembenéznie, a szocialista jogtudomány pedig „kombattáns szemlélettel” kezelte nyugati ellenfeleit.¹¹ E szellemi feszültséget a *détente* időszaka – Mádl szavaival: a békés koegzisztencia szakasza¹² – oldotta fel; a nemzetközi együttélés és áruforgalom pragmatikus kérdései felé orientálta a korábban harcosan szembenálló keleti és nyugati jogtudományt. E fordulatban főszerepet játszott a jogösszehasonlítás, érvel Mádl – teljes összhangban a kortárs komparatiztika főáramával –, mivel egyfajta hídként „kibontakoztatta a vita és a dialógus Kelet-Nyugat fórumait és tudományos termékeit”.¹³ E látványos előrelépés eredményei az együttműködéstől az egységes nemzetközi jogalkotásig terjednek, és ez éles kontrasztot mutat az ötvenes évek hidegháborús retorikájából táplálkozó „nemzetközi” jogtudománnyal. Ebben a kontextusban válik teljesen érthetővé Mádl allegorikus beszédmódja, amikor arról ír, hogy „a jogösszehasonlítás nemcsak fényképészet, hanem építészet is, méghozzá Kelet-Nyugat relációra vonatkozóan is”.¹⁴ Mádl szemében ugyanis a jogösszehasonlítás tevékenyen képes hozzájárulni a két világpolitikai blokk kereskedelmi – és ezen keresztül politikai és kulturális – kapcsolatainak a kiépítéséhez, fejlesztéséhez; átlépve legalább a szabályok szintjén a korábban áthatolhatatlannak tűnő vasfüggönyön.

Felhasználva Szabó Imre – a Jogtudományi Intézet igazgatója ebben az időszakban, a hazai jogtudomány egyik legbefolyásosabb személyisége, akinek döntő szerepe volt a jogösszehasonlítás legitimitásában¹⁵ – elképzelését az egyes jogtípusokon belüli és az eltérő jogtípusok közötti összehasonlítás lehetőségéről,¹⁶ Mádl amellet érvel, hogy noha a Kelet és Nyugat a jogtípusok szintjén szemben áll egymással – a burzsoá és a szocialista jogtípus antagonisztikus ellentétének tétele –, a konkrét jogintézmények szintjén mégis lehetséges összehasonlító jogi szintéziseket kidolgozni. Ezt az elsöre igen csak meglepő állítást a tények igazolják, és a marxista jogelmélet szemszögéből is alátámasztható. Mádl megemlíti több olyan nemzetközi konferenciát és együttműködést is, melyek a gyakorlati tapasztalat szintjén bizonyítják a gyümölcsöző kelet-nyugat összehasonlítás lehetőségét. Ilyen például az, hogy a KGST országok közötti ÁSZF fuvarparításokról szóló fejezete változtatások nélkül

---

⁹ MÁDL Ferenc: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* (Budapest, Közgazdasági és jogi könyvkiadó 1978) 53.

¹⁰ MÁDL (9. lj.) 54.

¹¹ MÁDL (9. lj.) 91.

¹² MÁDL (9. lj.) 92.

¹³ MÁDL (9. lj.) 93.

¹⁴ MÁDL (9. lj.) 93.

¹⁵ Szabó szerepéről a jogösszehasonlítás magyarországi legitimitációjában lásd: Balázs FEKETE: „Revival of Comparative Law in a Socialist Country: The Impact of Imre Szabó and Gyula Eörsi on the Development of Hungarian Comparative Law” *Review of Central and East European Law*, 2013/1. 40–43.

¹⁶ SZABÓ Imre: „Az összehasonlító jog elméleti kérdései” in SZABÓ Imre: *A jogösszehasonlítás szocialista elmélete* (Budapest: Akadémiai kiadó 1975) 87–133. E koncepció elemzéséhez: FEKETE (15. lj.) 43–47.

beolvastotta a Nyugaton kidolgozott INCOTERMS releváns szabályait.¹⁷ Ez a – a társadalmi-gazdasági viszonyok ellentéte ellenére – letagadhatatlan hasonlóság marxista keretben a termelőerőknek a magánjogi jogviszonyokra és intézményekre gyakorolt közvetlen és homogén hatására vezethető vissza.¹⁸

Látható tehát, hogy Mádl számára a Kelet és Nyugat közötti jogi közeledés gyakorlatilag egy axióma, és egyik fő mozgató ereje a jogösszehasonlítás.¹⁹ Kifejezetten izgalmassá teszi érvelését, hogy e folyamat szocialista nézőpontból elméletileg is igazolható: az alapelvi szintű kérdéseket Szabó már korábban legitímálta, a jogösszehasonlítás pedig képes megmutatni, hogy a jogintézmények szintjén megteremthető a szintézis a nemzetközi kereskedelemhez kapcsolódó jogviszonyoknál.

2.2. Társadalmiság a jogösszehasonlításban

A második világháborút követő időszak jogösszehasonlításában fontos újítás volt a Konrad Zweigert által kidolgozott funkcionalista kutatási módszer.²⁰ E módszer megalkotásával Zweigert a korábbi, szerinte elméletileg kellőképpen nem megalapozott módszertan²¹ meghaladását ígérte, azaz koherens kereteket kívánt az új korszak jogösszehasonlításának adni. A funkcionalizmus lényege, hogy olyan nézőpontváltást kínál – a jog szabályszerű megnyilvánulásaitól a jog által szabályozott társadalmi-gazdasági kérdések felé – mely lehetővé teszi a jogtechnikai értelemben gyakran nagyon eltérő jogrendszerek hatékony összehasonlítását. Zweigert szerint ugyanis első lépésként azonosítani kell azt a társadalmi vagy egyéb problémát, amit egy jogszabály megpróbál megoldani – ez adja a jogszabály társadalmi funkcióját – majd ezt követően azt kell vizsgálni, hogy az adott jogrendszerek hogyan oldják azt meg, milyen technikai megoldások segítségével. Nyilvánvaló, hogy ezzel a megoldással Zweigert bevonta a jogösszehasonlítás körébe a társadalmi jelenségeket – természetesen nem szociológiai igénnyel – és így e kérdések is megjelentek a korábban szinte kizárólag jogi fókuszú jogösszehasonlítás problémahorizontján. Nem meglepő módon ez a fordulat a szocialista blokk jogtudományában is jól rezonált, mivel a marxizmus-leninizmus eleve azt hirdette, hogy a jogot nem lehet a gazdasági és társadalmi környezettől elszeparálva vizsgálni. Azaz, e ponton kifejezetten könnyedén találtak egymásra a két blokk összehasonlító jogi törekvései.²²

A társadalmi és gazdasági érzékenység Mádl munkájában is tetten érhető. A szintézisek létrehozását tárgyalva rámutat, hogy elégtelen kizárólag a jogi szabályokra koncentrálni, mint az a jogösszehasonlításban korábban bevett volt. A kutatásnak „a jogi formák vizsgálata mellett ki kell terjednie a kérdéses jogintézmények, illetve szabályozási formák alapul fekvő társadalmi és gazdasági tényezőire”²³ is. Tisztán látható, hogy Mádl itt csatlakozik kora kurrens – Zweigert által elindított – összehasonlító jogi áramlatához, és azt átülteti saját szakterületére. A kötet lezáró nagy részében, *Az elmélet kísérleti igazolásban*, az egyes elemzett jogintézmények kapcsán többször is megjelenik a szabályok elemzésén túlmutató társadalmi vagy gazdasági szemlélet. Például, amikor a jogválasztás szovjet elutasítása

---

¹⁷ MÁDL (9. lj.) 130.

¹⁸ MÁDL (9. lj.) 134.

¹⁹ A jogösszehasonlítás szerepéről a hidegháborúban lásd Ugo Mattei kiváló kritikai elemzését: Ugo MATTEI: „The Cold War and Comparative Law: A Reflection on the Politics of Intellectual Discipline” *The American Journal of Comparative Law* 2017/3. 567–608.

²⁰ Összefoglalóan lásd: Konrad ZWIEGERT – Hein KÖTZ: *An Introduction to Comparative Law* (Oxford: Oxford University Press, 1998) 32–48.

²¹ Ezekről a megközelítésekről lásd: FEKETE (5. lj.) 40–61.

²² Vö: Szabó (6. lj.) 65–67. PÉTERI Zoltán: „A társadalmiság kérdései a jogösszehasonlításban” *Allam- és jogtudomány* 1970/2. 230–248.

²³ MÁDL (9. lj.) 97.

kapcsán jelzi, hogy ez a megoldás döntően azzal függ össze, hogy ellentétben a nyugati és a népi demokratikus országokkal, a Szovjetunió esetében a külkereskedelmi szerződéseket a követségek vagy a külkereskedelmi képviselők kötik, azaz állami szervek, nem pedig a világ nagy részén bevett – legalább formálisan független – vállalatok.²⁴ Ebben az értelemben tehát nem egy jogi, hanem a külgazdasági tevékenység megszervezéséből fakadó tény magyarázza ezt a szokatlan álláspontot. Ezért a szovjet elutasítástól függetlenül is igazolható az, hogy a jogválasztás szabálya a nemzetközi magánjog egyik fontos szintézise – más nézőpontból: e terület közös magjának egyik eleme –, különösen azért, mert a közép-európai szocialista országok nemzetközi magánjogi kodifikációi is elismerik azt.²⁵ A felelősség és kártérítés kérdéseit vizsgálva pedig, miközben vitatja a *lex loci delicti commissi* elv korszerűségét és általános alkalmazhatóságát, Mádl többször is utal arra, hogy a felelősség megállapításának jelentősen átalakult a társadalmi-gazdasági környezete – „a gépi termelés és a fogyasztás általános internacionalizálódása”²⁶ – az elmúlt évszázadban. Emellett azt is jelzi, hogy e jogintézmény célja számos társadalmi és egyéni érdek megvalósítása,²⁷ tehát nem szabad a valóságtól elszakadni és egyes kapcsolóelveket pusztán megszokásból védelmezni.

2.3. A jogösszehasonlítás története

A modern jogösszehasonlítás sosem rendelkezett olyan szilárd akadémiai pozícióval és elismertséggel, mint a különféle, a jogi oktatásba a középkortól organikus beépülő „bevett” jogterületek.²⁸ Nincs kanonizált története, céljai és módszertana is vitatott, egyértelmű tudományelméleti bizonytalanság lengi körül.²⁹ Ezért a legtöbb komparatista számára elkerülhetetlen volt, hogy munkásságában – még az olyan iskolateremtő személyiségek esetében is, mint René David vagy Konrad Zweigert – legalább bizonyos szintig szembenézzen ezekkel az általános kérdésekkel is, részben így bizonyítva vállalkozása tudományos értékét és múltbeli gyökereit. A második világháború utáni korszak legtöbb összehasonlító jogi kézikönyvében ezért található tudománytörténeti részt is, általában a bevezető fejezetek között.³⁰

Mádl munkáján is érződik ez a tudománytörténeti legitimációs igény, bizonyos pontokon ugyanis tiszta tudománytörténeti fejtegetésekbe bocsátkozik. Ezek két nagy részre bonthatóak. Elsőként röviden arról értekezik, hogy a „modernkori összehasonlító jog és összehasonlító jogtudomány nem e század gyermeke, hanem az emberi gondolkodás évezredes sajátja.”³¹ Kiindulópontja Arisztotelész államelméleti munkássága,³² és őt hosszabban idézve rámutat, hogy a jogösszehasonlítás célja „a lehetséges legjobb jog”³³ megtalálása – pontosan, mint az ő szintézis-teremtő törekvéseinek. Arisztotelész mellett további példaként a jogösszehasonlítás felhasználására megemlíti még a reformkori magyar jogtudomány történetéből Eötvös

---

²⁴ MÁDL (9. lj.) 140–141.

²⁵ MÁDL (9. lj.) 143.

²⁶ MÁDL (9. lj.) 161.

²⁷ MÁDL (9. lj.) 164.

²⁸ Vö. Günter FRANKENBERG: *Comparative Law as Critique* (Cheltenham: Edward Elgar 2016) 3–5.

²⁹ A jogösszehasonlítás különböző felfogásairól lásd Léontin-Jean CONSTANTINESCO: *Traité de droit comparé I.* (Paris: LGDJ 1972) 176–205.

³⁰ Pl. ZWEIGERT-KÖTZ (20. lj.) 48–61. René DAVID: *A jelenkor nagy jogrendszerei* (Budapest: Közgazdasági és jogi könyvkiadó, 1977) 11–21.; az újabb irodalomból lásd pl. Vincenzo VARANO-Vittoria BAROSOTTI: *La tradizione giuridica occidentale* (Torino: G. Giappichelli 2014) 1–6. Jaakko HUSA: *A New Introduction to Comparative Law* (Oxford et al., Hart Publishing 2015) 6–15.

³¹ MÁDL (9. lj.) 64.

³² A korszakban Péteri Zoltán is széles körűen támaszkodik Arisztotelész munkásságára. Lásd pl. Zoltán PÉTERI: „Comparative Method Applied for State Phenomena” in Imre SZABÓ-Zoltán PÉTERI (eds.): *A Socialist Approach to Comparative Law* (Leyden-Budapest: A. W. Sijthoff-Akadémiai Kiadó 1977) 95–129.

³³ MÁDL (9. lj.) 62.

Józsefet és Szalay Lászlót, valamint utal a francia *Société de la Législation Comparée*-ra, mint e szemlélet egyik európai zászlóshajójára.³⁴

Másrészt, Mádl viszonylag részletesen foglalkozik a 'tudománytörténeti közelmúlt' előzményeivel is, és itt válik igazán láthatóvá, hogy Mádl saját vállalkozását is e diskurzus szerves részének tekinti. Langen és Ehrenzweig transznacionális jogi koncepciójának értékelésénél Mádl megjegyzi, hogy érdemes azokat az „összehasonlító jogi gondolkodás”³⁵ szélesebb kontextusába helyezni. Ez az pont, ahol megalapozza nemzetközi magánjog általa képviselt felfogása és a jogösszehasonlítás szoros kapcsolatát, és ezzel szilárd kereteket biztosít szintézis-teremtési elképzelésének.

Kiindulópontja e kapcsolódásnál Ernst Rabel munkássága,³⁶ akiről kifejezetten az elismerés hangján beszél. Mádl szerint Rabel jelentősége abban áll, hogy

„Valahogy fordulóponttá lett a modern kor, napjaink összehasonlító jog és nemzetközi magánjoga számára. Azzá tette a történelem. Az, hogy egy világháború zajában, amikor a nemzetek kölcsönös tisztelete és értékeinek elismerése minden volt, csak nem valóság, elkezdte *oeuvre*-jét, amelynek vezérlő eszméje minden ország jogi és tudományos értékrendjének *sine ira et studio* számbavétele és lehetséges integrálása volt. És tett még sok minden mást a kooperatív összehasonlító jogi szellem erősítéséért.”³⁷

Rabel Mádl szerint tehát azért kiemelkedően fontos, mert a legnehezebb időkben is táplálta azt a hitet, hogy van értelme kölcsönös megértés terminusaiban gondolkodni és azokat tudományos eszközökkel is kidolgozni. Továbbá, Rabel tudatosan törekedett „harmonizált jogi gondolkodási modellek kiépítésére”³⁸ és beazonosított olyan területeket – mint például az adásvétel joga –, ahol a „pragmatikus integráció”³⁹ sikerrel megvalósítható nemzetközi szinten. Azaz, Mádl értelmezésében, Rabel alapozta meg a jogösszehasonlítás kortárs sikereit. De, azt is hangsúlyozza Mádl, hogy Rabel elképzeléseit lehet naivnak tartani, főleg születésük történelmi időszakára tekintettel.⁴⁰ A történelmi helyzet megváltozásával azonban a hatvanas évek végétől színre lép a jogösszehasonlítás új hulláma: „a koegzisztenciás realista első generáció.”⁴¹ E generációt olyan nevek fémjelzik, mint Rheinstein, Yntema, vagy Schlesinger az Egyesült Államokban,⁴² illetve David, Ehrenzweig, Eörsi, Blagojević, Knapp, Ancel, Szabó, és Zweigert Európában, immár a nyugati és keleti „világot” egyenrangúan reprezentálva.⁴³ És, nyilvánvalóan, az e szerzők által megteremtett összehasonlító jogi diskurzus-térben mozog Mádl is, annak integráns szereplőjeként.

Ez a kettős tudománytörténeti megalapozási stratégia – távoli múlt és közelmúlt – korszak összehasonlító jogi gondolkodásának is alapmintája. Az a tény, hogy Mádl is ezt követi, nem pedig a szocialista jogösszehasonlításához köti magát és érveit,⁴⁴ meggyőzően mutatja, hogy Mádl melyik „világhoz” és diskurzushoz tartozónak érezte magát valójában – még ha a hetvenes évek Budapestjén élt, és alkotott is.

³⁴ MÁDL (9. l.) 63–64.

³⁵ MÁDL (9. l.) 88.

³⁶ Rabelről lásd: Max RHEINSTEIN: „In Memory of Ernst Rabel” *The American Journal of Comparative Law* 1956/2. 185–196.

³⁷ MÁDL (9. l.) 89–90.

³⁸ MÁDL (9. l.) 90.

³⁹ MÁDL (9. l.) 91.

⁴⁰ MÁDL (9. l.) 92.

⁴¹ MÁDL (9. l.) 93.

⁴² MÁDL (9. l.) 59–60.

⁴³ MÁDL (9. l.) 93.

⁴⁴ A közép- és kelet európai szocialista jogösszehasonlításról lásd: BUTTLER – KRESIN (4. l.) 229–315.

2.4. A *praesumptio similitudinis* kiterjesztése a szocialista rendszerek irányába

A korszak komparatistikai közmegegyezését kifejező Zweigert-Kötz kötet egyik fontos állítása az ún. *praesumptio similitudinis* koncepciója. E rész szerzője Konrad Zweigert érvelése szerint, ha az összehasonlító jogi kutatást az ún. apolitikus jogterületekre koncentráljuk, melyeket Zweigert szerint kevésbé befolyásolnak az országonként gyakran igen eltérő erkölcsi vagy egyéb értékelő szempontok – például a közrend –, akkor e területeken könnyen felfedezhetünk a jogi megoldásokban valamiféle alapvető eredetű hasonlóságot a „fejlett nemzetek” körében.⁴⁵ Zweigert itt lényegében azt a korábbi, Joseph Esser nevéhez kötődő felismerést fejleszti tovább, hogy a *Common Law* és a kontinentális jogi megoldások között, az igen eltérő jogi technikák ellenére, is több alapvető hasonlóságot találhatunk, döntően a hasonló társadalmi és gazdasági fejlődés eredményeként.⁴⁶

Hasonló elképzelés jelenik meg Mádl érvelésében is, ami komoly felkészültséget és intellektuális bátorságot mutat. Mádl számára természetesen már nem a két nagy nyugati jogcsalád vélelmezett közössége⁴⁷ a lényeges, hanem kérdésfelvetése arra irányul, hogy vajon a jogtípus szintjén is antagonisztikus ellentétben álló burzsoá és szocialista jogrendszerek szabályai között állhat-e fenn bármilyen hasonlóság vagy akár egyezés. E kérdés tétje életbevágó, hiszen ha sikerül ezt az állítást legalább a technikai szabályok szintjén megfelelően megalapozni a korszak marxista keretei között, akkor ez igazolja a vállalkozása középpontjában álló szintézisteremtés célját. Ilyen értelemben pedig a jogösszehasonlítás korábbi elutasítását is képes meggyőzően cáfolni és gyakorlati értelemben is ki tud lépni nemzetközi szintre a hivatalos ideológia bármilyen sérelme nélkül.

Mádl igen impresszíven oldja meg ezt a könnyűnek egyáltalán nem nevezhető elméleti kihívást. Kiindulópontja az a marxista állítás, miszerint a magánjog intézményeit és anyagi jogi szabályait döntően a termelőerők fejlettségének foka határozza meg, és ha ez a fejlettségi szint hasonló, akkor a hatályos magánjogi szabályok is hasonlóak.⁴⁸ Ebből természetesen még nem következik – és nem is következhet – a nyugati és a szocialista megoldások hasonlósága, mivel a szocialista jogtípusban a termelőerők egy, a nyugatitól eltérő, a termelőeszközök társadalmi tulajdonán alapuló rendszerébe szerveződnek. Azonban, érvel Mádl, különbséget kell tenni a termelőerők és a termelési viszonyok között, és ez alapján megállapíthatjuk, hogy

„egyes meghatározott anyagi-forgalmi viszonyok, illetőleg termelési folyamatok körébe eső jogintézmények tartalmi szabályozását a termelőerők annyira közvetlenül és homogén módon határozzák meg, hogy az ilyen meghatározott körökben a termelési viszonyok eltérítő – jobbra vagy balra, ha tetszik vagy tőkés vagy szocialista irányba térítő – szerepe minimális. Az alkalmazott jogi forma – bár egyik társadalmi rendszerben ilyen, a másik társadalmi rendszerben amolyan célt szolgál – mint *sui generis* jogi szabályozás végül is azonos vagy hasonló lesz.”⁴⁹

---

⁴⁵ ZWEIGERT-KÖTZ (20. lj.) 40. E megközelítés kritikáját lásd: Günter FRANKENBERG: „Critical Comparisons: Re-Thinking Comparative Law” *Harvard International Law Journal* 1985. 411–456.

⁴⁶ FEKETE (5. lj.) 120–121.

⁴⁷ Elméleti szinten e kérdéstről lásd René DAVID: „Existe-t-il un droit occidental?” in Kurt. H. NADELMANN, Arthur T. von MEHEREN, and John HAZARD (eds.): *XXth Century Comparative and Conflicts Law. Legal Essays in Honor of Hessel E. Yntema* (Leiden: AW Sythoff 1961) 56–64.

⁴⁸ MÁDL (9. lj.) 134.

⁴⁹ MÁDL (9. lj.) 134–135.

Azaz, a nemzetközi kereskedelemhez kapcsolódó jogi szabályok azonosságát vagy hasonlóságát még a két nagy blokk vonatkozásában is vélelmezhetjük a termelőerők közvetlen hatása miatt, ez pedig megnyitja az utat a szintézis keresés és -teremtés előtt.

E ponton Mádl tehát kiterjeszti a hasonlóság vélelmezését a két nagy blokk közötti kereskedelmet és kapcsolatokat szabályozó jogi szabályokra és ezzel drámaian új perspektívákat kínál a korszak szocialista és nyugati jogösszehasonlításának, megnyitva a közös gondolkodás terét és lehetőségét. Megoldása marxista szemmel támadhatatlan, a gyakorlat szemszögéből pedig megteremti a világpolitikai blokkok felett átívelő közös összehasonlító jogi kutatómunka lehetőségét. Ha nem lenne ez egy elcsépelet és sokszorosan leértékelődött kifejezés, akkor forradalminak is nevezhetnénk.

2.5. Szintézis *à la common core*

Az eltérő nemzeti jogszabályok közötti szintézis megteremtése a 20. század óta a jogösszehasonlítás egyik fontos erőfeszítése. Édouard Lambert ezzel az igénnyel dolgozta ki elméletét a közös törvényhozói jogról – *droit commun législatif* –, mely megteremtésében a jogösszehasonlítás játszhatja a kulcsszerepet.⁵⁰ A két világháború közötti időszakban további szerzők is – pl. Henri Lévy-Ullmann⁵¹ – hasonló elképzeléseket vallottak, tehát lehetségesnek látták a nemzeti jogrendszerek sokfélesége ellenére is egy közös jogrend kialakítását. Sajnálatosan a gyakorlat, kivéve a váltó és csekkjogi egyezményeket,⁵² még nem tudta követni ezeket a nagy ívű elképzeléseket.⁵³

A második világháborút követően, részben tanulva a korábbi időszak nagyrautó elképzeléseinek sikertelenségéből, a komparatisták jóval szerényebb módon, de hasonló elszántsággal és állhatatossággal közelítették meg ezt a problémakört. Már nem a nemzeti jogok felett átívelő közös megoldásokat kívántak létrehozni, hanem megelégedtek azzal, hogy az egyes jogterületek – mint például a szerződések joga – eltérő szabályainak háttérében létező „közös magot” – *common core* – körülhatárolják. E törekvésben iskolateremtő szerepet játszott a *Cornell Law School* professzora, Rudolf B. Schlesinger, aki a hatvanas évek legnagyobb ilyen jellegű projektjét vezette a szerződések joga területén.⁵⁴ Sikerei e megközelítést legitímálták a kortárs jogtudományban és több hasonló, napjainkban is futó projektet inspiráltak.⁵⁵

Mádl már a kötet első nagyobb részében – Langen koncepciójának ismertetése – használja a közös mag fogalmát, amikor arról ír, hogy a nemzetközi elemmel rendelkező ügyekben a cél nem az egyik vagy másik ország vonatkozó jogi rendelkezésének alkalmazása, hanem valamiféle közös parancs megtalálása a mértani közép keresésének szellemében.⁵⁶ Ezt követően pedig – továbbfejlesztve gondolatmenetét – arra utal, hogy az összehasonlító módszer alkalmazása a nemzetközi dimenziójú ügyekben nem az egyszerű, formális,

⁵⁰ Édouard LAMBERT: „Conception général et définition de la science de droit comparé, sa méthode, son histoire: le droit comparé et l'enseignement du droit” in *Congrès international de droit comparé. Tenu à Paris du 31 Juillet au 4 août 1900. Procès-verbaux et documents* (Paris: LGDJ 1905) 26–60.

⁵¹ Lásd: FEKETE (5. lj.) 84–88.

⁵² Az 1930. és 1931. évi Genfi Egyezmények a váló- és csekkjogról.

⁵³ E korszak jogegységesítés kérdéseiről lásd: Adolf F. SCHNITZER: *De la diversité et de l'unification de droit* (Bâle: Verlag für Recht und Gesellschaft AG 1946).

⁵⁴ Rudolf B. SCHLESINGER: *The Formation of Contracts: A Study of the Common Core of Legal Systems* (New York: Dobbs Ferry 1968).

⁵⁵ Vö. Mauro BUSSANI – Ugo MATTEI: „The Common Core Approach to European Private Law” *Columbia Journal of European Law*, 1997–1998. 3339–356.

⁵⁶ MÁDL (9. lj.) 36

összehasonlítás, hanem az, hogy a segítségével „az érintett nemzeti jogrendszerek közös kvintesszenciáját kivonják”.⁵⁷

Abból a szempontból is összezseng Mádl gondolkodása a kortárs főárammal, hogy – noha igen csábító – nem gondolja azt, hogy a jogösszehasonlítás segítségével meg lehetne alkotni egy adott ügyben alkalmazható jogi normákat. Szerinte nem léteznek ún. összehasonlító jogi normák – melyek létezése egyébként levezethető Langen elméletéből –, hanem az összehasonlítás segítségével létrejövő szintézis pusztán csak jogtudományi javaslat, amit a jogalkotónak vagy a jogalkalmazónak még hitelesítenie kell.⁵⁸ Mádl szavaival:

„Ezek az összegző szintézisek maradnak amik: az indokoltnak látott és javasolt tényleges jogi normák indikáló modelljei. Ezek igazi joggá akkor válnak, ha a megfelelő jogalkotó szervek ezeket joggá lenni rendelik. Ezek a szintézisek akkor is értelmes és társadalmilag hasznos absztrakciók, ha a jogalkotó szervek nem fogadják el őket azonnal és közvetlenül.”⁵⁹

Végző soron, Mádl szerint, még ha nem is kerül e jogtudósok által kidolgozott szintézisekre hivatalos pecsét, azoknak a szerepe jelentős a jogtudomány fejlődése szempontjából, hiszen kiváló vitalapként szolgálnak, és így – végső soron, egy határon átnyúló „harmonizáló jogi gondolkodás”⁶⁰ kialakulásához járulnak hozzá. Nem meglepő módon, ez a meglátás teljesen összhangban áll a *common core* problematika kutatásában elévülhetetlen érdemeket szerző Schlesinger megközelítésével, aki szerint a jogösszehasonlítás segítségével „tégláról téglára” kell építkezni, „amíg csak fel nem épül a közös jogelvek és előírások magasba törő tornya.”⁶¹

2.6. Az intézményi szintű összehasonlítás igénye

A jogösszehasonlítás legelső modern felfogásai – az angol *Historical and Comparative Jurisprudence* vagy a német *Vergleichende Rechtswissenschaft* – az összehasonlító módszer alkalmazásával általános történelmi vagy jogfilozófiai kérdések vizsgálatára törekedtek. (például léteznek-e a jogfejlődésnek egyetemes törvényszerűségei vagy hogyan rekonstruálhatóak a jogtörténet legkorábbi, gyakran írásos emlékek nélküli időszakai).⁶² A két világháború közötti időszak egyik fontos törekvése volt a jogösszehasonlítás kevésbé elvont felhasználása, és ez magába foglalta az egyes jogintézmények összehasonlító vizsgálatának igényét is. Ez az igény a második világháborút követő időszakban is tovább élt, és a hatvanas évek végétől az intézményi szintű jogösszehasonlítás kiteljesedéséhez vezetett. Elég e ponton Schlesinger korábban már említett projektjére utalni a szerződések megkötéséről, vagy arra, hogy a Zweigert-Kötz kézikönyv második része három magánjogi jogintézmény – a szerződés, a jogalap nélküli gazdagodás, és a kártérítési felelősség – összehasonlító elemzéséről szól.

Mádl kötetét is áthatja ez a megközelítés, hiszen nem kíván kizárólag a transznacionális jog – és ezen keresztül a jogösszehasonlítás – elméleti kérdéseivel foglalkozni, hanem elméleti állításainak tudományos értékét intézményi szintű elemzésekkel is alátámasztja. A IV. rész utolsó nagy egységét – *Az elmélet kísérleti igazolásban*⁶³ – kifejezetten ennek

⁵⁷ MÁDL (9. lj.) 41.

⁵⁸ MÁDL (9. lj.) 77.

⁵⁹ MÁDL (9. lj.) 98–99.

⁶⁰ MÁDL (9. lj.) 99.

⁶¹ Rudolf B. SCHLESINGER: „A jogrendszerek közös magja, mint az összehasonlító tanulmányok egyre jelentősebbé váló tárgya” in FEKETE Balázs (szerk.): *A jogösszehasonlítás elmélete. Szövegek a jelenkori komparatiztika köréből* (Budapest: Szent István Társulat 2006) 127.

⁶² Vö.: FEKETE (5. lj.) 40–61.

⁶³ MÁDL (9. lj.) 137–165.

szenteli, és öt jogintézményt vizsgál meg a korábbi lencsége segítségével. Ezek a következők: a jogválasztás, a *renvoi*, a viszonyosság, a jogi személyek, és a kártérítési felelősség. Mindegyik esetben Mádl részletes elemzést kínál a nemzetközi magánjog szempontjából, mely gyakran a nyugati és keleti minták összevetésére és a lehetséges szintézisre irányul.

3. Szempontok az értékeléshez

3.1. Mádl kortárs jelentősége: egy új minőség

Érdemes Mádl *Összehasonlító nemzetközi magánjogát* először hazai kortárs kontextusban megvizsgálni. A korábbi jogtudományi művekre jellemző pártosságot⁶⁴ nélkülöző és objektivitásra törekvő, semleges nyelven megírt művével Mádl lényegében megnyitja a kaput a külföldi szabályok tudományos szemléletű vizsgálatához e területen és így egy új diskurzusteret teremt a hazai nemzetközi magánjogi és nemzetközi kereskedelmi jogi gondolkodásban. Ezzel párhuzamosan a külföldi kapcsolatteremtés és szakirodalom kutatása is legitimé válik, összehasonlító jellegű munkát ezek nélkül nem is lehetne végezni. Ez természetesen nem számít teljes újdonságnak, mivel e területeken a külföldi fejlemények követése egy bizonyos szintig mindig követelmény maradt; de mégis, Mádl jól megalapozott, tiszta, és nyitott érvelése egy új minőséget képvisel. Ez az új minőség pedig minden bizonnyal vonzóan hatott azokra, akik ebben az időszakban ilyen és hasonló kérdések iránt érdeklődtek, és így még a szocialista akadémiai közegben is meg tudta őrizni, illetve tovább tudta adni a jogtudomány valódi – a nemzeti és ideológiai megosztottságokon felülemelkedő, a *ius commune* hagyományát büszkén vállaló⁶⁵ és „harmonizáló jogi gondolkodásmódban” testet öltő – ízig-vérig európai éthosát.

3.2. A kortárs szakmai közeg jelentősége

Thomas Kuhn munkásságát követően közhely, hogy a tudományos tevékenység megértésénél nélkülözhetetlen a tudományos közösség figyelembevétele. A tudományos közösség döntő az egyéni életmű szempontjából, mivel egy adott kor adott tudományos közössége jelentős hatás gyakorol az abban mozgó kutatókra. E hatás csatornái számosak, lehetnek formálisak – például a különböző akadémia címek elnyeréséhez szükséges eljárások sora – vagy teljes mértékben informálisak is, így például meghatározó barátságok és beszélgetések. Az *Összehasonlító nemzetközi magánjogot* olvasva egy ilyen, a tudományos közösséghez kapcsolódó hatás nagyon jól azonosítható: ez a korabeli – várbeli – MTA Jogtudományi Intézetének közege.

Mádl 1971-ben kezdett a Jogtudományi Intézetben dolgozni egyetemi pozíciója mellett. A Jogtudományi Intézet ebben az időszakban a magyar jogtudomány olyan egyedi műhelye volt, ahol lehetőség volt az ortodox marxista-leninista keretek határain túllépve jogtudománnyal foglalkozni. Ez döntően Szabó Imre igazgatói tevékenységének volt köszönhető, aki a szakjogi kutatás mellett kiemelt szerepet szánt az elméleti, az összehasonlító, és a nemzetközi

---

⁶⁴ Lásd pl. BEÉR János (szerk.): *Magyar alkotmányjog* (Budapest: Tankönyvkiadó 1951); BEÉR János – SZABÓ Imre (szerk.): *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Az 1949: XX. törvény és magyarázata* (Budapest: Hírlap-, Szaklap- és Könyvkiadó 1949); SZABÓ Imre: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1955).

⁶⁵ Érdemes itt megemlíteni, hogy a világháború utáni jogösszehasonlítás fejlődésére nagy hatást gyakorló René David életművében központi szerepet foglalt el a *ius commune* jelensége, véleménye szerint ugyanis ez az európai jogi kultúra egyik központi eleme és hajtóereje. Vö: René DAVID: „Les différentes conceptions de l'ordre social et du droit” in René DAVID: *Le droit comparé, droits d'hier, droits de demain* (Paris: Economica 1982) 93–108.

orientációnak. Összehasonlítva a korszak egyetemi kereteivel a Jogtudományi Intézetben a nyitottabb és professzionálisabb légkör volt meghatározó, és ennek lenyomatát is felfedezhetjük Mádl művében legalább két ponton. Az Jogtudományi Intézet Összehasonlító Jogi Osztálya 1963 óta működött Péteri Zoltán vezetésével, és ez jó lehetőséget kínált az egyébként is stratégiai fontosságúnak tartott összehasonlító szemléletű munkák megszületéséhez.⁶⁶ Továbbá Péteri – akivel Mádl emberileg jó kapcsolatban volt⁶⁷ – elméleti munkájának hatása is felismerhető Mádl művében – noha nem hivatkozik rá – mivel a társadalmiság kérdéseinek beillesztéséről a jogösszehasonlításba Péteri jelentetett egy nagy lélegzetű tanulmányt 1970-ben. Egyszóval, Mádl olyan környezetben kezdhette meg műve megírását, mely kifejezetten támogatta az összehasonlító jellegű munkákat, és ehhez inspiráló szellemi környezetet is kínált. Másrészt, még mai szemmel is meglepő, hogy Mádl művében milyen fontos szerepet játszik a tudományos megalapozás igénye. Ez megjelenik a mű szemléletében⁶⁸ – amikor Mádl az összehasonlító szintézisek jogtudományi érvényességével foglalkozik – és elszórt jogelméleti megjegyzésekben is, például Kelsen hivatkozásokban.⁶⁹ Mégha részben ezt magyarázhatjuk is azzal, hogy az összehasonlító nemzetközi magánjog és a nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga e korszakban egyértelműen „elméletiányos” területnek számított,⁷⁰ és ez a helyzet igényelte az „erőteljesebb” elméleti munkát, akkor sem mehetünk el szó nélkül Peschka Vilmos jól látható, hivatkozásokban is kifejeződő hatása mellett. Peschka a korszak – ugyan Szabó árnyékában tevékenykedő – meghatározó marxista jogfilozófusa, és emellett a Jogtudományi Intézet egy olyan közösségteremtő személyisége is, akinek vonzásában idősebb és fiatalabb kollégák is egymásra találtak.⁷¹ Az *Összehasonlító nemzetközi magánjogból* jól látszik, hogy Mádl is „Peschka köréhez” tartozott bizonyos szintig, és ebben az értelemben e kötet a korszak diszciplínákon átnyúló kollegiális hatásairól is jó képet ad.

3.3. A mai olvasó szemével

Lezárásképpen érdemes azt is felvetni, hogy ma – 2021-ben – miért, és egyáltalán hogyan lehet érdekes egy 1978-ban megjelent jogtudományi munka. Elsőként rögzíteni kell, hogy noha Mádl kötetének legtöbb technikai tételén már túlhaladt a „történelem”, egyáltalán nem érdektelen azt ma is kézbe venni. Azt ugyanis olyan tudományos éthosz hatja át, mely a jogtudományt a legszebb európai hagyományokhoz kapcsolja, és eloldja ezzel a kortárs politikai klíma vonzásaitól és taszításaitól. Tanulságos volt ez a hetvenes években és ugyanúgy tanulságos napjainkban is, amikor ugyan más irányokból, de léteznek törekvések

---

⁶⁶ A Jogtudományi Intézet összehasonlító jogi tevékenységéről – beleértve a kezdeteket – lásd: PÉTERI Zoltán: „A jogösszehasonlítás kelet-közép-európai centruma” *Állam- és Jogtudomány* 2010/1. 71–80. és PÉTERI Zoltán: „A jogösszehasonlítás kezdetei és első lépései az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében” *Iustum Aequum Salutare* 2014/4. 167–171.

⁶⁷ Mádl és Péteri emberi és szakmai kapcsolatáról lásd: PÉTERI Zoltán: „Mádl Ferencre emlékezve” *Iustum Aequum Salutare* 2011/4. 5–7.

⁶⁸ MÁDL (9. lj.) 109–137.

⁶⁹ MÁDL (9. lj.) 103.

⁷⁰ Vö. MÁDL Ferenc: „Nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga” in SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia. K-Z* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980) 1202–1203.

⁷¹ Szép emléket állít Peschka Vilmos személyiségének Sajó András egy írásában, lásd: SAJÓ András: „Thomas Mann: Peschka Vilmosról. Egy ünnepi megemlékezés” *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 2016-2017. 13–20. Peschka közösségteremtő tevékenységéről lásd: LAMM Vanda: „Visszaemlékezés Peschka Vilmosra” *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 2016-2017. 7–12. Peschka tudományos munkásságának áttekintéséhez lásd: SZILÁGYI Péter: „Társadalomelmélet, társadalomontológia, jogfilozófia. Peschka Vilmos nyomában – korrekciókkal” *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* 2016-2017. 121–152.

arra, hogy jogtudományt politikai igazolási kérdések szolgáltatójává tegyék – akár a jogösszehasonlítás kifejezett felhasználásával. Továbbá, nem lehet nem észrevenni Mádl stílusának egyediségét. Nyelvezete tudományos értelemben objektív, azonban egyes esetekben igencsak megkapó írói képekkel teszi még jobban láthatóvá mondanivalóját – például: „most arról a sodorról lesz szó, amely a nemzetközi magánjog vagy transznacionális kereskedelmi jog névvel árammá erősödött”;⁷² „a nemzetközi legiszláció olyan öltöny, amelyet sokak számára szabnak”⁷³; „az utolsó évtizedek [...] az összehasonlító jog tengerében az eddigi legnagyobb vízallást hozták”⁷⁴–. E képek sajátos „ízt” kölcsönöznek Mádl művének, és emellett inspirálják olvasóit, hogy folyamatosan fejlesszék írói stílusukat. Mádl *Összehasonlító nemzetközi magánjoga* jól megmutatja, hogy – noha elsősorban sokan azt gondolják – egyáltalán nem mellékes a stílus szerepe a jogtudományban, különösen akkor, ha egy korszakban újnak számító tartalomhoz keresünk megfelelő, azzal harmonizáló formát.⁷⁵ Azaz, igenis tanulhatunk Mádl művéből, mégha tartalma felett már el is járt az idő, az éthosz és stílus ugyanis korszak-független kihívások minden jogtudománnyal foglalkozó kutató számára.

---

⁷² MÁDL (9. l.) 18.

⁷³ MÁDL (9. l.) 56.

⁷⁴ MÁDL (9. l.) 62.

⁷⁵ Ez a kihívás napjainkban is adott, és jó példa a hasonló felfogásra Nagy Tamás (1971-2018) életműve. Vö. FEKETE Balázs: „Arkangyal és avantgárd. A 2000-es évek ködlovagja emlékére” in FEKETE Balázs-MOLNÁR András (szerk.): *Iustitia emlékezik. Tanulmányok a „jog és irodalom” köréből* (Budapest: TK JTI, 2020) 49–58.

© Fekete Balázs

MTA Law Working Papers

**Kiadó: Társadalomtudományi Kutatóközpont (MTA Kiválósági
Kutatóhely**

Székhely: 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Felelős kiadó: Boda Zsolt főigazgató

Felelős szerkesztő: Kecskés Gábor

Szerkesztőség: Hoffmann Tamás, Mezei Kitti, Szilágyi Emese

Honlap: <http://jog.tk.mta.hu/mtalwp>

E-mail: mta.law-wp@tk.mta.hu

ISSN 2064-4515